

УДК 338.2

JEL O12, M20

DOI 10.32782/2786-765X/2025-8-4

Деренська Я.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, маркетингу
та забезпечення якості у фармації,
Національний фармацевтичний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7428-6249>

Соколова Л.В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою,
Харківський національний університет радіоелектроніки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8106-1523>

Гладкова О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, маркетингу
та забезпечення якості у фармації,
Національний фармацевтичний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1043-773X>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено сутність та складові аналізу господарської діяльності. Використано загальнонаукові методи аналізу (для визначення складових) та синтезу (для створення концептуальної моделі). На основі систематизації досліджених підходів до компонентів аналізу господарської діяльності побудовано концептуальну модель. Запропоновано у межах концептуальної моделі об'єднати систему аналізу господарської діяльності організації та методологічні складові його проведення. У структурі системи аналізу діяльності організації виділено керівну підсистему (враховує власників, кредиторів, постачальників, контрольні та державні органи управління, профспілку) та керовану підсистему (включає структурні підрозділи та організацію в цілому, ресурси та процеси діяльності, економічні явища). Використання моделі дає системне уявлення щодо підґрунтя проведення аналізу господарської діяльності організації.

Ключові слова: аналіз, концептуальна модель аналізу, господарська діяльність, система аналізу діяльності, методи аналізу діяльності.

Постановка проблеми. Аналіз як одна з функцій менеджменту супроводжує діяльність будь-якої організації протягом усього періоду її функціонування, охоплюючи усі етапи, напрями, види діяльності тощо. Реалізація такої складної функції потребує відповідного теоретичного підґрунтя, яке дає концептуальне уявлення фахівцеві щодо складових самого процесу проведення аналізу господарської діяльності (АГД) та елементів методологічного забезпечення його виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі Г. Даценко, Н. Коцеруби, І. Крупельницької, О. Кудирко, І. Лобачевої [1] визначено зміст і роль АГД в управлінні підприємством, мета, завдання, види та етапи проведення АГД. С.В. Приймак [7] досліджено сутність АГД, предмет, об'єкт, завдання, функції, види, фактори та резерви АГД. Також авторами приділена увага методам і прийомам АГД.

Дослідження А.В. Колеватової [5] присвячені розгляду структури методології АГД, яка охоплює взаємопов'язані елементи аналізу як «вчення про наукове пізнання складної дійсності». До складових структури методології АГД авторка відносить: метод – спосіб – теорію – прийом; логіку – науку – знання – навчання – досвід; концепцію – принцип – правило – модель – методу – теорему – алгоритм – залежність.

Використання концептуальної моделі для опису виконання певних складових менеджменту також розглядалося низкою вчених. Так, Л. Недільська, Ю. Стус, Д. Кондратюк [6] запропонували концептуальну модель фінансового планування в умовах малого підприємства, використавши процесний підхід і розклавши декомпозицію етапів планування. Н.Б. Ільченко [4] досліджено концептуальну модель управління бізнес-процесами,

яка являє собою сукупність систем прийняття рішень, бізнес-процесів, показників та об'єктів зовнішнього середовища.

Рекомендації щодо методики АГД підприємств, етапів і показників проведення оцінки за допомогою інтегрального індексу економічної активності розроблено О. Давидовою, Н. Чебановою, Н. Кащенкою, Г. Чміль [2].

Незважаючи на достатню кількість досліджень з висвітлення підходів до АГД, залишається актуальним питання систематизації широкого кола концептуальних аспектів підготовки до АГД та його проведення.

Мета статті полягає у побудові концептуальної моделі аналізу господарської діяльності організації як сукупності елементів методологічного характеру (мета, завдання, предмет, функції, принципи, методи, види АГД, етапи проведення) та системи АГД. Досягнення поставленої мети потребує дослідження сутності та характеристик означених аспектів проведення АГД.

Виклад основного матеріалу дослідження. АГД розглядається як система знань для дослідження причин та наслідків економічних процесів, результатів діяльності організації з метою ефективного управління нею

[1, с. 7; 7, с. 6]. Для формування означеної сукупності спеціальних знань пропонується використовувати розроблену концептуальну модель АГД (рис. 1).

Мета АГД – пошук можливостей підвищення ефективності діяльності організації [1, с. 17].

Завдання АГД: обґрунтування планових параметрів діяльності організації; оцінка виконання планів і виявлення відхилень, причин змін; виявлення резервів підвищення ефективності діяльності організації та розроблення управлінських рішень щодо використання резервів.

Суб'єктами АГД є фізичні та юридичні особи, які потребують результатів аналізу для прийняття управлінських рішень:

- власники, які користуються аналітичною інформацією стратегічного рівня для оцінки економічного розвитку організації;
- кредитори, що оцінюють рівень платоспроможності організації, можливості повернення організацією зобов'язань;
- постачальники – оцінюють рівень ризику несвоєчасної оплати товарів;
- державні органи управління, які досліджують загальноекономічні тенденції

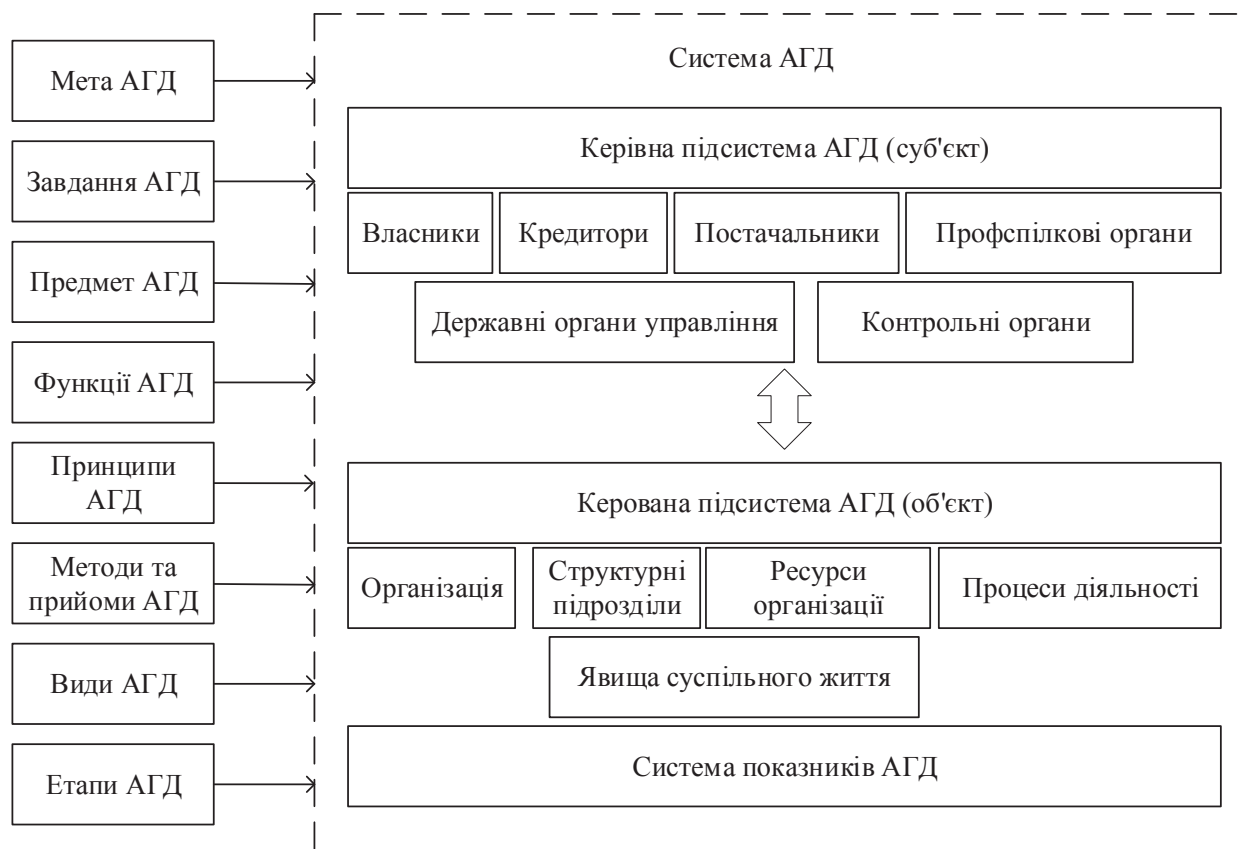

Рис. 1. Концептуальна модель аналізу господарської діяльності

Джерело: складено авторами

розвитку на макрорівні для подальшого регулювання;

– контрольні органи, які контролюють розрахунково-платіжну дисципліну, дотримання законодавства тощо;

– профспілкові організації, які слідкують за тенденціями соціального розвитку.

Предметом АГД є визначення впливу змін у соціально-економічних відносинах на господарську діяльність організації.

До об'єктів АГД належать: сама організація як складна економічна система; підрозділи організаційної системи управління, кожному з яких притаманне виконання окремого напрямку аналізу; ресурси, за допомогою яких організація здійснює свою діяльність; процеси господарської діяльності. Також до зовнішніх об'єктів АГД доцільно віднести оточення та явища суспільного життя, тенденції економічного розвитку.

Предмет та об'єкти АГД визначаються за допомогою системи показників, кожен з яких не тільки має конкретний вимір, а й визначає свою сутність (через назву, одиниці вимірювання, формулу розрахунку тощо). Показники АГД можна згрупувати на: кількісні та якісні; натуральні та вартісні; абсолютні та відносні; прямі та обернені; факторні та результативні; загальні, часткові та специфічні; аналітичні та синтетичні та ін. Науковці, розглядаючи сукупність розрахункових показників АГД, рекомендують використовувати інтегральну оцінку. Зазвичай, комплексні показники групуються за видами діяльності або за напрямками АГД [1, с. 26–27; 3, с. 83].

Досвід проведення АГД виокремлює такі його функції: оцінювальна, діагностична, пошукова [7, с. 10].

До принципів проведення АГД слід віднести:

1. Принцип дієвості – можливість впровадження заходів підвищення ефективності діяльності за виявленими резервами.

2. Принцип ефективності – перевищення досягнутого через впровадження заходів з поліпшення діяльності результату над витратами на АГД.

3. Принцип конкретності – чітке розуміння мети, завдань, методики, релевантних показників аналізу за певним напрямом діяльності.

4. Принцип комплексності – передбачає вивчення всіх складових господарської діяльності, охоплення не тільки результуючих показників, а й чинників впливу (шляхом проведення багаторівневого факторного АГД).

5. Принцип науковості – використання економічних законів та закономірностей, економіко-математичного моделювання розвитку

економічних систем з урахуванням сучасних тенденцій ринку.

6. Принцип оперативності – своєчасність проведення АГД та впровадження коригувальних заходів.

7. Принцип об'єктивності – результати АГД відображають дійсний стан справ. Принцип діє через перевірку достовірності вхідної інформації, точності аналітичних розрахунків, адекватності отриманих результатів АГД.

8. Принцип періодичності – постійність проведення АГД з урахуванням визначених термінів аналітичних досліджень (за звітними періодами).

9. Принцип регламентованості – чітке дотримання нормативно-законодавчої бази (макрорівень – закони, положення), методики АГД організації (мікрорівень – корпоративні стандарти, процедури).

10. Принцип системності – дослідження об'єкту АГД як складної системи зі взаємним впливом складових.

11. Принцип детермінізму – відображає причинно-наслідкову залежність результатів господарської діяльності.

12. Принцип розвитку – необхідність аналізу показників у динаміці, вивчення змін явищ, процесів за низкою періодів.

13. Принцип демократичності – залучення до АГД фахівців різних рівнів [5, с. 4; 7, с. 8–9].

Широке коло об'єктів АГД обумовлює необхідність використання значної кількості методів і прийомів. Групи методи АГД можна поділити за метою та способом реалізації [1, с. 40]. Так, за метою вирізняють первинні методи (пошук інформації з різних джерел) і вторинні (обробка отриманих даних). За способом реалізації розглядають економіко-логічні (методи дедукції, індукції), графічні (побудова візуальних інструментів – графіків, схем, картограм тощо), експериментально-ігрові методи (аналіз конкретних ситуацій з прогнозуванням результатів). До методів і прийомів АГД належать: групування; балансовий; елімінування; порівняння; подовження та розширення факторної системи; середні оцінки; ланцюгові підстановки; індексний; інтегральний; рейтинговий тощо.

Дослідження видів АГД виявило доволі значне різноманіття класифікаційних ознак і безпосередньо видів АГД (табл. 1).

Науковці виділяють три основні етапи АГД:

1. Підготовчий: формування плану аналізу (обґрунтування мети, об'єктів, графіка, переліку виконавців та обов'язків); визначення інформаційної бази (пошук джерел інформації, їх оцінка).

Таблиця 1

Види АГД

Класифікаційна ознака	Вид	Характеристика
1	2	3
За суб'єктами (користувачами)	Внутрішній	Організація здійснює комплексний АГД (використовуючи плани, періодичну звітність, документи управлінського обліку тощо)
	Зовнішній	Проводиться зовнішніми суб'єктами за даними публічної звітності з метою загальної оцінки ефективності діяльності організації
За об'єктами управління	Фінансово-економічний	Аналіз фінансових результатів діяльності організації, фінансового стану
	Техніко-економічний	Аналіз впливу технічного рівня (стану основних засобів тощо) на економічні показники діяльності організації
	Соціально-економічний	Аналіз організаційного рівня, трудових ресурсів, впливу соціально-економічних процесів на результати діяльності організації
	Економіко-статистичний	Вивчення впливу тенденцій макrorівня (розвиток регіону, галузі) на зміну ефективності діяльності організації
	Економіко-екологічний	Аналіз впливу екологічних процесів на економічні результати діяльності (витрати на екологію, досягнення екологічного ефекту через реалізацію концепції екологічного менеджменту)
	Функціонально-вартісний	Визначення можливостей зниження витрат шляхом вилучення недоцільних функцій об'єкта, деталей, спрощення конструкції
	Управлінський	Аналіз результатів діяльності всіма службами організації для отримання і передачі керівництву інформації, необхідної для прийняття оптимальних управлінських рішень
	Інвестиційний	Оцінка ефективності інвестиційної діяльності, аналіз доцільності впровадження проєктів
	Маркетинговий	Аналіз зовнішнього середовища (ринків, конкурентів, споживачів та ін.), оцінка конкурентоспроможності, ринкової позиції, аналіз маркетингової діяльності
	Логістичний	Дослідження динаміки матеріальних, інформаційних, фінансових потоків
За галузевою ознакою	Галузевий	Проведення аналізу за галузевою методикою (використання специфічних показників щодо продукції чи послуг)
	Міжгалузевий	Аналіз за ключовими показниками ефективності господарської діяльності
За змістом програми	Комплексний	Дослідження усіх напрямів діяльності організації, взаємного впливу показників
	Тематичний	Вивчення звітних показників, тенденцій за певним аспектом АГД
За організаційною формою	Централізований	Управлінські рішення за результатами АГД приймаються керівництвом організації
	Децентралізований	Повноваження щодо АГД та впровадження тактичних заходів з поліпшення результатів розподілені за відповідними службами (рівнями управління)
	Інтегрований	Стратегічні рішення за результатами АГД приймаються керівництвом організації, відповідальність за тактичні, коригувальні заходи делегується за функціональним спрямуванням
За періодом	Разовий	Проводиться у разі виникнення певних умов (форс-мажор, реорганізація та ін.)
	Періодичний	АГД здійснюється з певним інтервалом (зазвичай, за періодом формування звітності)
	Систематичний	Постійне здійснення АГД за розробленою організацією методикою
За повнотою охоплення	Суцільний	Дослідження всіх об'єктів АГД з урахуванням результатів факторного, причинно-наслідкового аналізу
	Вибірковий	Аналіз конкретного аспекту діяльності організації, напряму, ресурсу

Закінчення таблиці 1

1	2	3
За характером рішень	Стратегічний	Оцінка можливих змін зовнішнього середовища
	Прогнозний	Визначення тенденцій, що склалися у минулих періодах
	Оперативний	Швидке виявлення недоліків за результатами щойно завершених господарських операцій
	Поточний	Аналіз ситуації в поточному періоді з метою прийняття своєчасних рішень щодо впровадження коригувальних дій
	Ретроспективний	Оцінка результатів завершених робіт, процесів, проєктів
За застосуванням технічних засобів	Немеханізований	Первинний збір інформації без застосування спеціальних технічних засобів чи програм
	Механізований	Обробка результатів аналізу за допомогою технічних засобів та ІТ
	Автоматичний	Використання автоматизованих систем збирання та оброблення інформації для АГД
За методикою вивчення об'єктів	Порівняльний	Порівняння планових і звітних показників за кілька періодів або з показниками конкурентів
	Факторний	Виявлення значущості впливу окремих чинників на результуючі показники діяльності
	Діагностичний	Виявлення сутності та характеру порушень ефективності діяльності організації
	Маржинальний	Оцінювання оптимальності структури витрат, взаємозв'язку обсягу продажів, собівартості, прибутку
	Економіко-статистичний	Виявлення кореляційної залежності між економічними явищами і процесами АГД
	Економіко-математичний	Обґрунтування оптимального варіанту використання ресурсів організації

Джерело: систематизовано авторами на основі [1, с. 17–21; 5, с. 5–6; 7, с. 10]

2. Основний: пошук, перевірка, систематизація, групування інформації (розрахункові показники і формування аналітичних таблиць); оцінка виконання планових показників; аналіз значущості факторів впливу на результати та виявлення резервів зростання ефективності діяльності.

3. Заключний: аналіз результатів; формування звіту та пропозицій [1, с. 24].

Висновки. За результатами дослідження наукових праць з питань підготовки та проведення АГД та систематизації елементів АГД зроблено висновок про необхідність врахування таких ключових складових, як мета, завдання, предмет, функції, принципи, методи

та прийоми, види, етапи АГД. З урахуванням означених складових та системи АГД сформовано концептуальну модель. У структурі системи аналізу діяльності організації виділено керівну підсистему (враховує власників, кредиторів, постачальників, контрольні та державні органи управління, профспілку) та керовану підсистему (включає структурні підрозділи та організацію в цілому, ресурси та процеси діяльності, економічні явища). Використання моделі дає системне уявлення щодо підґрунтя проведення аналізу господарської діяльності організації. Подальшого дослідження потребують питання обґрунтування сукупності показників АГД.

Бібліографічний список

1. Аналіз господарської діяльності / Г. Даценко та ін. Вінниця : Київ. нац. торг.-екон. ун-т; Вінниц. торг.-екон. ін-т, 2021. 416 с.
2. Davydova O., Chebanova N., Kashchena N., Chmil H. Economic activity of enterprises: methodical aspects of assessment. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/336556672_Economic_activity_of_enterprises_methodical_aspects_of_assessment (дата звернення: 07.02.2025).
3. Деренська Я. М. Оцінка ефективності діяльності підприємства. *Механізм регулювання економіки*. 2023. № 1 (99). С. 81–85.
4. Ільченко Н. Б. Концептуальна модель управління бізнес-процесами на підприємстві оптової торгівлі. *Проблеми економіки*. 2018. № 3 (37). С. 97–103. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-3_0-pages-97_103.pdf (дата звернення: 08.02.2025).
5. Колеватова А. В. Методологічні основи аналізу господарської діяльності на різних етапах розвитку суспільства. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10291> (дата звернення: 08.02.2025).

6. Недільська Л., Сус Ю., Кондратюк Д. Концептуальна модель фінансового планування діяльності малих підприємств. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-37> (дата звернення: 07.02.2025).
7. Приймак С. В. Аналіз господарської діяльності. Практикум : навчальний посібник. Львів, 2022. 277 с.

References

1. Datsenko H. et al. (2021). *Analiz hospodarskoi diialnosti* [Analysis of economic activity]. Vinnytsia : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t; Vinnyts. torh.-ekon. in-t. (in Ukrainian)
2. Davydova O., Chebanova N., Kashchena N., Chmil H. (2019). Economic activity of enterprises: methodical aspects of assessment. Available at: https://www.researchgate.net/publication/336556672_Economic_activity_of_enterprises_methodical_aspects_of_assessment (accessed February 07, 2025).
3. Derenska Ya. M. (2023). Otsinka efektyvnosti diialnosti pidpriemstva [Assessment of the efficiency of enterprise activity]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of economic regulation*, vol. 1(99), pp. 81–85.
4. Ilchenko N. B. (2018). Kontseptualna model upravlinnia biznes-protsesamy na pidpriemstvi optovoi torhivli [Conceptual model of business process management at a wholesale trade enterprise]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, vol. 3(37), pp. 97–103. Available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-3_0-pages-97_103.pdf (accessed February 08, 2025).
5. Kolevatova A. (2022). Metodolohichni osnovy analizu hospodarskoi diialnosti na riznykh etapakh rozvytku suspilstva [Methodological fundamentals of analysis of economic activity at different stages of society development]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, vol. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10291> (accessed February 08, 2025).
6. Nedilska L., Sus Yu., Kondratiuk D. (2024). Kontseptualna model finansovoho planuvannia diialnosti malykh pidpriemstv [Conceptual model of financial planning of small enterprises]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-37> (accessed February 07, 2025).
7. Pryimak S. V. (2022). *Analiz hospodarskoi diialnosti. Praktykum : navchalnyi posibnyk* [Analysis of economic activity. Practical course : textbook]. Lviv. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 208.02.2025

Yana Derenska

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Management,
Marketing and Quality Assurance in Pharmacy,
National University of Pharmacy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7428-6249>

Lyudmyla Sokolova

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Department of Economic Cybernetics
and Management of Economic Security,
Kharkiv National University of Radio Electronics
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8106-1523>

Olha Hladkova

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Management,
Marketing and Quality Assurance in Pharmacy,
National University of Pharmacy
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1043-773X>

CONCEPTUAL ASPECTS OF ANALYSIS OF ECONOMIC ACTIVITY

Objective. The purpose of the article is to build a conceptual model of the analysis of the economic activity of an organization as a set of methodological elements (goal, task, subject, functions, principles, methods, types of analysis, stages of implementation) and a system of economic activity analysis. **Methods.** General scientific methods of analysis (to determine components) and synthesis (to create a conceptual model) were used. **Results.** Based on the systematization of the studied approaches to the components of economic activity analysis, a

conceptual model was built. It was proposed to combine the system of analysis of the organization's economic activity and the methodological components of its implementation within the conceptual model. In the structure of the organization's activity analysis system, a management subsystem and a managed subsystem were distinguished. The management subsystem takes into account owners, creditors, suppliers, control and state management bodies, and the trade union. The managed subsystem includes structural units and the organization as a whole, resources and activity processes, and economic phenomena. The purpose of activity analysis is to find opportunities to increase the efficiency of the organization's activities. The tasks of analysing the organization's economic activities include substantiating the planned parameters of the organization's activities; assessing the implementation of plans and identifying deviations and causes of changes; identifying reserves for increasing the organization's efficiency and developing management decisions regarding the use of reserves. **Scientific novelty.** A new approach is the construction of a conceptual model of the analysis of the economic activity of an organization. Attention is paid to expanding the description of the principles of conducting the analysis of economic activity. The authors have grouped the types of analysis of the economic activity of an organization according to a wide range of classification features. **Practical significance.** Using the model provides a systematic understanding of the basis for analysing the organization's business activities.

Keywords: analysis, conceptual model of analysis, economic activity, activity analysis system, activity analysis methods.